

4. A oratoria

Dentro do noso estudo da literatura romana, tocamos agora un xénero moi apreciado e practicado nas civilizacións clásicas: a oratoria

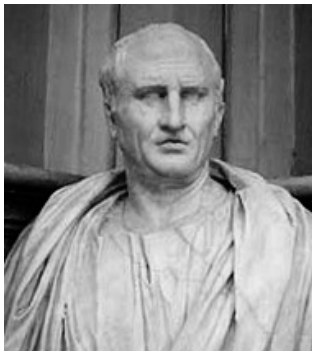
4.1. A súa importancia en Grecia e en Roma

A *polis* grega, e en concreto Atenas, constituía un entorno onde a participación na vida pública esixía un certo dominio da oratoria: a arte de falar ben diante dun auditorio co obxecto de convencelo, en asuntos tanto xudiciais como políticos. Levada a un amplo desenvolvemento na lingua grega por Demóstenes, en Roma foi cultivada en latín por primeira vez con certa excelencia, durante a época republicana, por Catón o Censor (s. III-II a. C.).

En xeral, os oradores practicaban tres tipos de discursos, chamados *genera*: o *genus deliberativum* (discurso diante dunha asemblea, maiormente de tipo político, para gañar o seu apoio), o *genus iudiciale* (discurso diante dun tribunal ou xurado, no rol de acusación ou defensa), e o *genus epidicticum* (discurso expositivo a propósito dalgunha circunstancia especial: a loanza dunha persoa con motivo da súa morte, por exemplo).

A época dourada deste xénero en Roma foron os ss. II-I a. C., cando xurdiron as súas principais figuras, entre as que destaca Cicerón. Con el, entre outros, como Lucio Licinio Craso, Quinto Hortensio Hórtalo ou Gaio Xulio César, chegou a desenvolverse unha disciplina teórica que alcanzou un alto grao de sofisticación: a retórica.

4.2. Cicerón (106-43 a. C.)

A de Marco Tulio Cicerón é a figura mellor coñecida da Antigüidade: conservamos unha grande cantidade de escritos seus (incluída unha correspondencia de ata 800 cartas), e é citado por moitos coetáneos, pois foi protagonista da vida política do século final da República. Ademais, Cicerón foi considerado moi axiña o canon de perfección da prosa latina: a xuízo das xeracións posteriores, acabou por levar ó cumio unha arte, a oratoria, que os romanos practicaran desde sempre e que comezaran a perfeccionar a través do seu contacto cos gregos.

Nacido na aldea de Arpino, próxima á capital, os antepasados de Cicerón non formaran parte da clase dirixente de Roma: ía ser un *homo novus*, o primeiro da súa familia en destacar na vida pública. Con todo, a posición económica do seu pai permitiulle tomar clases dos mellores mestres da cidade. Tras debutar con éxito como orador ós 26 anos nun caso de certa relevancia política, marchou a Grecia, onde perfeccionou as súas habilidades baixo a instrución dos máis prestixiosos especialistas.

Xa de volta, no ano 75 entrou na carreira política como cuestor (secretario de Facenda) da provincia de Sicilia, e cinco anos despois actuou como fiscal contra o gobernador saínte da illa, Gaio Verres, acusado de malversación de fondos públicos. Hoxe conservamos os discursos que pronunciou naquel caso, coñecidos como *Verrinas* (*In Verrem*), pertencentes ó *genus iudiciale*, cos que conseguiu un veredicto de condena, adquirindo para si mesmo unha boa reputación.

Cicerón foi gañando as eleccións ós diferentes cargos do *cursus honorum* ata chegar á máxima maxistratura romana: foi elixido cónsul en 63 a. C. Durante ese ano descubriu e desartellou o golpe de Estado liderado por Lucio Catilina, un nobre que fracasara en varios intentos de chegar ó consulado. Contra el pronunciou Cicerón no Senado

os que sen dúbida son os seus discursos máis famosos: as *Catilinarias* (*In Catilinam*), encadradas no *genus deliberativum*. Hoxe sabemos que Cicerón, para asegurar o seu éxito, comprobara o alcance real da conxura tanto entre os senadores como no seo do exército, e tamén que a versión dos discursos que fixo publicar foi retocada para lograr un maior efecto propagandístico.

En agradecemento, o Senado outorgou a Cicerón o título honorífico de *pater patriae*. Levado da euforia, unha vez presos os conxurados, avogou por que fosen condenados a morte. E, contrariando un dereito fundamental dos cidadáns romanos, mandou executalos sen concederlles o recurso da apelación á asemblea do *populus*.

Coinciden estes feitos co ascenso político de Xulio César, quen nun principio buscara como aliado a Cicerón. Este subestimou a capacidade de César, a quen desprezara publicamente en máis dunha ocasión. En resposta, César acusouno de contravir a lei na execución de Catilina e os seus cómplices. Ante a ameaza dun xuízo, Cicerón asumiu o exilio. Marchou a Grecia, onde estivo durante un ano, o máis amargo da súa vida ata ese momento, segundo as súas propias palabras: non comprendía como o Estado o rexeitaba, cando había ben pouco o glorificara.

Á volta, asumiu as esixencias de César, quen por entón se aliara para dominar Roma con Gneo Pompeio, o militar máis admirado de Roma, e con Marco Licinio Craso, un home moi rico. Desta época son varios discursos do *genus iudiciale* nos que defende de diversas acusacións a amigos e partidarios políticos de César, co que todo o mundo percibe que está claramente ó seu servizo: *Pro Sestio* e *Pro Caelio*, p. ex.

Por outra banda, aproveitando este afastamento da primeira liña política, emprendeu un labor de dignificación da lingua latina: quixo empregala para a exposición filosófica e achegala así ó nivel cultural acadado polos gregos. Neste campo, o

modelo eran os diálogos de Platón. Así, servíndose da mesma estrutura dunha conversa, tanto no *De republica* como no *De legibus*, expón o seu ideal de goberno: o da República romana, que debía ser rexida polos chamados "mellores cidadáns", ou sexa, unha alianza entre a vella nobreza terratenente patricia e os ricos comerciantes.

Tamén dedicou tempo a teorizar sobre a arte de construír discursos, e escribiu unha serie de obras que foron moi apreciadas na Idade Media e no Renacemento. A esta época pertence o *De oratore*, obra na que expón as súas ideas sobre a formación e a técnica que cómpre desenvolver para ser un bo orador. Recolle tanto a tradición romana como a ineludible influencia grega, asumindo en gran medida o legado de Demóstenes, o orador ateniense do s. IV a. C. que se opuxera a Filipo de Macedonia, quen naquela época ameazaba a independencia da súa cidade.

A técnica proposta por Cicerón inclúe cinco fases de elaboración dos discursos: *inventio* (elección do tema e do material), *dispositio* (estruturación do discurso), *elocutio* (ornamentación verbal), *memoria* (aprendizaxe do texto) e *actio* (declamación, co correspondente uso adecuado da voz e dos xestos). Ademais, Cicerón establece as partes de todo discurso ben artellado: *exordium* (introdución, encamiñada a atraer a atención), *narratio* (exposición breve e clara do asunto a debater), *confirmatio* (argumentos favorables á tese que se defende), *refutatio* (na que se rebaten as posibles razóns da parte contraria) e *peroratio* (resumo final do exposto, para de novo atraer a atención do auditorio)

Anos máis tarde, escribiría outras obras sobre o tema, entre as que destacan o *Brutus* (unha historia da oratoria romana) e o *Orator*, dedicado a M. Xunio Bruto, no que describe o perfil ideal do orador.

A fase final da vida de Cicerón vén determinada pola sucesión de guerras civís que acabarían coa República romana. No ano 49, o acordo entre César e Pompeio rachou e, neste primeiro conflito, Cicerón púxose do lado do perdedor, Pompeio. A partir de aquí, o seu papel na política romana foi, aínda máis, o de simple subordinado de César: moitos dos seus discursos públicos ían dirixidos a pedirlle clemencia para persoas que se enfrontaran a el. Testemuñas deste o seu período máis triste son discursos como o *Pro Marcello* e o *Pro Ligario* (ambos do *genus iudiciale*).

Tamén nestes anos de inoperancia política continúa coa idea de filosofar en lingua latina, sempre con Platón como modelo formal, e examinando todas as escolas de pensamento gregas. Compón agora tratados sobre cuestións concretas: *De amicitia*, *De senectute*, *De divinatione*, *De officiis* e outros.

No ano 44 César foi asasinado, e o seu segundo Marco Antonio pasou á primeira liña política. Crendo que podía tirar proveito dunha situación bastante caótica, Cicerón decidiu atacar a Antonio, e rexurdiu como figura pública a través dos seus discursos coñecidos como *Filípicas* (*In M. Antonium*), propios *genus deliberativum* e denominados así en homenaxe a Demóstenes e os seus discursos contra Filipo de Macedonia. Cicerón censura moi duramente a quen naquel momento tentaba facerse coa guía do Estado romano; tamén fai algún ofrecemento de servizos a Octavio, o sobriño-neto e herdeiro de César. Cando Octavio e Antonio chegaron a un acordo para repartir o poder, unha das esixencias do segundo foi a cabeza de Cicerón. Así, foi asasinado o 7 de decembro do ano 43 a. C, ós 63 anos.

O seu estilo oratorio marcou un antes e un despois na oratoria romana, e nos seus discursos pódese notar unha evolución. Na súa época existían tres estilos ou escolas de oratoria: a aticista (con Demóstenes como modelo, evitaba adornos e artificios), a asianista (oposta á anterior) e a rodia (cercana á asianista, pero máis moderada). Cicerón comezou sendo bastante ampuloso, con períodos longos e abundancia de figuras retóricas, pero, coa madurez, achegouse ó estilo rodio: as súas expresións volvéronse máis contidas, e os seus discursos incluían cada vez máis reflexións filosóficas.

Para unha visión rápida do exposto ata aquí, podes ver o breve vídeo *Romana Oratoria*.

Lectura: Principio das *Catilinarias*

Quousque tandem abuteris, Catilina, patientia nostra? Quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? Quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? Nihilne te nocturnum praesidium Palatii, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora voltusque moverunt? Patere tua consilia non sentis, constrictam iam horum omnium scientia teneri coniurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consili ceperis quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora, o mores! Senatus haec intellegit, consul videt; hic tamen vivit. Vivit? Immo vero etiam in Senatum venit, fit publici consili particeps, notat et designat oculis ad caedem unumquemque nostrum.

(M. Tullii Ciceronis *In L. Catilinam Orationes*, I, 1-2)